

SLACHTA KRISZTINA

*A „magyar vircsaft”
A Kádár-kori idegenforgalom sajátosságai*

A magyarországi idegenforgalom sajátosságai, kivételes helyzete több különböző tényező összeadódásának következménye volt a korszakban, amit ekkor sikeresnek, vagy akár sikertörténetnek is nevezhetünk. A magyar idegenforgalom Kádár-kori története egyrészt csak az 1956-ot megelőző időszakhoz viszonyítva értelmezhető, másrészt az 1960-as évektől az idegenforgalomban megfigyelhető, szinte robbanásszerű fejlődés csak az '56-os megtorlást és restaurációt követő társadalmi és gazdasági átalakulásokkal, és a „Nyitás Nyugat felé” törekvésével együtt vizsgálható. A szocialista blokkon belül talán az egyik legsikeresebb a magyar idegenforgalom volt, az „ungarische Wirtschaft”, a szocialista tervgazdálkodás kvázi-piaci elemekkel, legendássá tett magyar vendégszerettel és a Pusztapaprika-Piros(ch)ka toposzokkal fűszerezett világa. Nem szabad azonban elfeledkeznünk azokról a földrajzi tényezőkről, adottságokról sem, amelyek a politikai-gazdasági rendszerektől függetlenül hozzájárultak a Balaton népszerűségéhez: Magyarországra, illetve a Balatonhoz Európa mindkét feléből – mindkét politikai táborából – közúton, vasúton, légi úton könnyen, gyorsan, és ami mindezeknél sokkal fontosabb, mindkét blokkból jövet „baráti” országokon áthaladva lehetett eljutni. A családi, főleg a kisgyerekes nyaralásokhoz pedig már akkor is fontos volt a tó vonzereje: sekély, meleg és édesvízű. Másik kiemelkedően fontos földrajzi tényező a balatoni időjárás, a forró, napsütéses magyar nyár, a folyamatos strandidő, ahol a gyümölcsök és a paradicsom is egészen más ízű, mint tőlünk Nyugatra vagy Északra, és csodálatosan lehet napozni, barnulni is.

Korlátozott idegenforgalom az 1950-es években

Az ötvenes években gyakorlatilag nem beszélhetünk Magyarországon beutazó idegenforgalomról, a turizmus gyakorlatilag még belföldi viszonylatban sem volt jelentős annak későbbi mértékéhez viszonyítva. Elenyésző volt azoknak a nyugatiaknak a száma, akik kizárólag nyaralási céllal jöttek ekkor az országba, és semmilyen rokoni, vagy egyéb kapcsolatuk, kötelezettségük nem volt. Ez érthető is, hiszen az 1950-es években még szinte minden nem-baráti országból érkező külföldit igyekeztek minél alaposabban ellenőrizni, illetve szó szerint kordában tartani, kontrollálni, programját a korlátozás céljával körülhatárolni, pl., hogy az ország, vagy

Budapest mely részeire juthatnak el, mit láthatnak, mit nézhetnek meg, illetve mit nem. E mögött az a hidegháborús hisztérikus hangulat állt, ami alapján mindenkiben a „nyugati imperialista hatalom kémét, szabotőrét, ellenforradalmi, reakciós erejét” látták.

A nyugati országokból nézve Magyarország, és az egész szovjet érdekszférába tartozó keleti blokk egy bár egzotikus, de mégis inkább veszélyes, kiszámíthatatlan, bizonytalan világ benyomását keltette. A kétpólusú világban ekkor még a hétköznapi emberek is mindenre és mindenkire ellenfélként tekintettek, akik a másik blokkból érkeztek. A háborús pusztításokból lassan felépülő Európa, a formálódó fogyasztói társadalom, a bővülő szabadidő és az üdülések terjedése mellett (Tomka 2009) is érthető, ha a turisták ekkor még inkább a másfelé található, biztonságos és szabad üdülhelyeket választották a veszélyes kelet-európai egzotikum helyett.

Ekkor még Magyarországon sem a külföldi, főleg nem a nyugati turisták számának a növelése volt a cél, hanem elsősorban a dolgozók, a munkások „államosított”, vagyis szakszervezeti üdültetésének a megszervezése volt az elsődleges. Az 1953-54-ben a Külügyminisztérium által szerkesztett idegen nyelvű, Magyarországról szóló propagandakiadványban, az Ungarisches Bulletinben¹ is feltűnő az idegenforgalom, a Balaton tematizálása. A nyaralók, a látnivalók csak abban az értelemben jelennek meg, hogy lám, itt a dolgozók és gyermekeik jólétét, pihenését szolgálja minden, szó sem esik arról, hogy esetleg éppen a kiadványokat olvasó külföldieket is szívesen látnák.

A legtöbb nagy budapesti és balatoni szállodát 1949-ben államosították (Rehák 2007), ekkor még az elsődleges szempont a régi „nagyfőcsés” tulajdonos elit ellehetetlenítése volt – beleértve nyaralók kisajátítását is –, melynek fő célja a társadalom hagyományos hierarchiájának gyökeres átformálása, és az új uralmi elit helyzetének megszilárdítása volt – a reprezentatív fogyasztási szokások kialakításával, átvételével is. A jelentősebb Balaton-parti villák sok esetben párt-, vagy minisztériumi üdüllőkké váltak, míg a nagy gyógyszállók, nagyobb hotelek a munkások üdülést szolgálták. Mivel a korban még nem került sor új üdülötelepek, szállodák építésére, alapvetően a „régirendtől” örökölt infrastrukturális bázison valósították meg a fizetett szabadságon lévő dolgozók „kulturált, szocialista emberhez méltó” nyaralását.²

A teljes magyarországi belföldi, valamint a ki- és beutazó külföldi idegenforgalom szervezésére és propagálására kizárólagosan jogosult vállalat, az 1902-ben alapított IBUSZ volt. A cég az államosítások során 1948-tól, majd végérvényesen 1951-től lett kizárólagos szereplő a turizmusban.³ Ez nemcsak a vállalat tevékenységét határozta

¹ Ungarisches Bulletin, a Külügyminisztérium nyugati országok számára készült tájékoztató propaganda-kiadványa, 1953. június, júliusi számai.

² Bepillantást engednek a kor balatoni viszonyaiba például a Civil a pályán című filmnek azok a jelenetei, melyek a Balaton-part homokos földútjain, kiépítetlen strandjain játszódnak. Keleti Márton: Civil a pályán, 1952.

³ Idegenforgalmi, Beszerzési, Utaztatási és Szervezési Vállalat. Az IBUSZ egyike volt az első nemzeti idegenforgalmi vállalatoknak Európában, és a cégösszevonások, államosítások, majd privatizálások során is mindvégig megőrizte nevét, profilját és jogfolytonosságát. Ez alól csak egy rövid, mintegy másfél éves időszak volt kivétel, amikor 1950-ben Idegenforgalmi és Utazási Vállalat néven működött, profilja azonban ekkor is megmaradt. Az államosítások során azonban az IBUSZ „profil tisztítás” is átesett, addigi feladatait, szolgáltatásait részben a Magyar Posta (hírlap- és könyvforgalmazás), részben

meg, hanem a rendszerváltásig gyakorlatilag az egész magyar idegenforgalom szervezését, jellegét befolyásolta. Az IBUSZ tevékenysége az 1956 előtti időszakban főleg a belföldi idegenforgalomra, ezen belül is döntően a munkások üdültetésére korlátozódott. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal közösen indított „Ismerd meg hazádat!” mozgalom egy-két napos tematikus, szakvezetéssel kísért buszos túráinak hatalmas sikere volt. Idegen nyelven vezetett útjaikat azonban a prospektusok szerint nyelvgyakorlásnak szánták, és nem valódi nyugati turisták számára szervezték. A vállalat Munkásutaztatási Osztálya a balatoni különvonatok szervezéséért volt elsősorban felelős, melyek óriási sikert arattak. Az IBUSZ bonyolította le az 1949-ben Budapesten megrendezett Világifjúsági Találkozó, majd 1953-ban a Béke Világtanács üléseinek idegenforgalmi szolgáltatásait.

Az IBUSZ első nemzetközi sikerét az 1958-as brüsszeli világkiállításon aratta, ahol pavilonjával első díjat nyert. A külföldi vendégek száma azonban ekkor még a százezret sem érte el, ami az utolsó világháború előtti szezont, az 1937-es év 380.000 főnyi vendégforgalmához képest igencsak jelentős visszaesés volt (Kudar 1992). Az államosítások ugyan monopolhelyzetet teremtettek az IBUSZ számára, de a pezsgő idegenforgalomhoz hiányoztak mindazok a szolgáltató vállalkozások, vendéglők, cukrászdák, üzletek, melyek szintén mind az államosítások áldozatává váltak, a vállalat önállóan képtelen lett volna egy egész ország vendéglátóiparát pótolni. Az idegenforgalom alakulását befolyásolta a hidegháború is: az IBUSZ-on belül létrejött a Nemzetközi Főosztály két részlege, a Nyugati és a Szocialista Osztály.

A magyar idegenforgalom 1956 után

1956 ősztől, egészen pontosan 1957-től kezdődően, fokozatosan megváltozott az idegenforgalommal kapcsolatos szemléletmód: a „rég-új” pártvezetés, illetve ennek következményeként a különböző intézmények országos és helyi szervei, pl. még az állambiztonság, a határőrizet és a rendvédelem, de a településfejlesztés, a közlekedés, az infrastruktúra tervezése részéről is. Közvetlenül a forradalom után kiemelt figyelmet kapott az idegenforgalom fejlesztése. A „nyitás Nyugat felé” elve már 1956 decemberében az egyik legfontosabb kérdés volt, mivel a pártvezetés a forradalom leverése és a megtorlások miatti nemzetközi elszigeteltségből való egyik kitörési pontnak tekintette azt. Az ország elleni „hidegháborús propaganda” hatása csökkentésének lehetőségét látták az ide érkező, és pozitív tapasztalatokkal távozó nyugatiak növekvő számában (Krahulcsán 2008). Ezzel párhuzamosan fokozódott az az igény is, hogy az idegenforgalomból származó bevételek hozzájáruljanak az ország devizabevételeinek növeléséhez.

Az idegenforgalom jelentősége az 1950-es évek második felétől abból a szempontból is felértékelődött, hogy a „békés egymás mellett élés” egyik eszközeként, egyre fontosabb politikai tartalmat kapott. Egyrészt az 1956 utáni Magyarország nemzetközi

pedig a BELSPED és a MASPED (szállítási tevékenységek), valamint az Utasellátó Vállalat vették át, maga a cég pedig a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium VII. Főosztályának részeként a magyar turizmus lebonyolításának állami szerve lett. Kudar, 1992: 25.

elismertségét is javítani igyekeztek ezzel a szemlélettel, másrészt viszont az egész keleti blokkban kezdett elterjedni az a nézet, miszerint az idegenforgalom sokkal inkább politikai, semmint gazdasági kérdés. Ahogy aztán a későbbi évtizedek során a magyar gazdaságnak egyre több valutára lett szüksége, úgy vált fokozatosan gazdasági kérdéssé az idegenforgalom, és mind fontosabbá, majd elsődlegessé a bevételek növelése. 1967-et a nemzetközi idegenforgalom évének nyilvánították, amelyhez a szocialista országok is csatlakoztak, ekkor azonban még „Az idegenforgalom út a békéhez!” jelszóval (Kudar 1992).

A kádári konszolidáció fontos eleme volt az életkörülmények javítása, melynek része volt az üdülési lehetőségek, az ahhoz hozzáférők körének bővítése is. Ehhez elengedhetetlen volt az üdülővezetek infrastrukturális szintjének javítása, a közlekedés, az üzletek, a közellátás, az állami üdülők fejlesztése, újak építése. Az idegenforgalom fejlesztése mögött álló két szempont egymást erősítette, magában hordozva a fejlődés ellentmondásait is. A nyugati vendégek számára jóval magasabb színvonalú szolgáltatások létesültek, mint a hétköznapi magyar nyaralók, vagy a szocialista országok állampolgárai számára.

Ennyiben tekinthető 1956 a magyarországi idegenforgalom szempontjából is cezúrának. A magyarországi államszocializmus kádári modelljének konszolidálódása során, az addighoz képest ez a tematika kitüntetett figyelmet kapott. Népgazdasági jelentőségének felértékelődésével párhuzamosan, fokozatosan növekedett az idegenforgalom mértéke az 1960-as évek folyamán. A beutazó baráti és nem-baráti országok állampolgárainak száma a statisztikai adatok tanúsága szerint is rohamosan, és az átlag állampolgár számára is érzékelhetően és látványosan nőtt az évtizedben (Horváth 2008). Az 1956-ban, az 1951. évihez képest már némiképp megnövekedő beutazók számát drasztikusan, majdnem a felére csökkentette a forradalom hatása 1957-re, ami érthető, hiszen a világsajtót a háborús állapotokat mutató pesti utcák képei járták be. Ehhez képest viszont hatalmas ugrás mutatkozott már 1958-ban, és 1960-ban, ami megelőlegezi az egész korszakra jellemző folyamatos növekedést.

Az idegenforgalom fejlődése az 1960-as években

Az 1960-as évektől kezdve a második gazdaság és a háztáji gazdaságok révén az idegenforgalom jelentős – és ekkor még biztos – mellékjövedelmet jelentett a lakosságnak is. Nem kellett feltétlenül maszekolásba fogni, elég volt csak a fán termő barackot kitenni a ház elé, vagy kiadni az utcafronton lévő szobákat, vagy a kertet sátorhelynek. A Balaton környéki idegenforgalmi fejlesztések, üdülők, vendéglátóipari egységek, üzletsorok megépítése pedig a helyi magyar lakosság életszínvonalát, a Balatonra érkező magyar és külföldi nyaralók üdüléseinek minőségét egyaránt javították (Valuch 2006).

A beutazó idegenforgalom általános fellendülésén belül a legjelentősebb nálunk nyaraló csoport a Balatont családi és baráti találkozók céljára is használó kelet- és nyugat-németek voltak. A német-német kapcsolatok 1961-től, a Berlini Fal felépítése után helyeződtek a két Németország határain kívülre; pontosan akkor, amikor az 1960-

as évek elején Magyarországon elindult egy, a többi szocialista országhoz képest relatív életszínvonal-emelkedés. Ennek része volt a háztájkák, majd a maszekok és a TSZ-melléküzemágak engedélyezése az évtized végén (Romsics 2005). Mindezek a lehetőségek és folyamatok biztosították azt, a többi szocialista országhoz képest „nyugatiasabb”, jobb minőségű ellátást, ami a nyugati turisták ízlésének és elvárásainak is kezdett megfelelni, a szocialista országokból érkezőket pedig elkápráztatta (Horváth 2008).

A hatvanas évek elején még gyerekcipőben jártak és csak kevesek számára voltak hozzáférhetőek azok a szolgáltatások, melyek a korszak második felében általánosan elterjedteké váltak. A magánautóval utazó nyugati vendégek ekkor még csak konvojban, egyeztetett időpontban érkezhettek. A hegyeshalmi határátkelőnél kísérő várta őket (ugyanúgy, mint a busszal érkezőket), és csak a felkínált – nem az általuk választott! – útvonalon, az ahhoz tartozó szállásokon, a kísérővel haladva látogathatták végig az országot. Az országhatáron belül kívánatos elv egy 1964-ben több nyugati nyelven is kiadott sorozatban a következőképpen jelent meg: „Érkezzen bár turistaként, üzletemberként, vagy éppen rokonlátogatóba Magyarországra, fogadjon el egy jó tanácsot: vegye igénybe az IBUSZ közreműködését, segítségét egész útja során!”

Idegenforgalmi prospektusok

Az 1960-as évek első felének idegenforgalmi prospektusaiban⁴ meglehetősen szűk a bemutatott és a rajzolt térképeken jelölt látnivalók köre, éveken keresztül ugyanazzal a képanyaggal, legalábbis ugyanazon látnivalókkal dolgoztak: a legfontosabb természetesen Budapest, legtöbbször pedig a Halászbástyáról készült panorámafotókkal találkozhatunk. Kiemelt színhelyek voltak még ekkoriban a Bazilika, a Parlament, a Hősök tere, a Széchenyi- és a Gellért-fürdő is. Az egynapos vidéki kirándulások között pedig Visegrád és a Duna-kanyar, Eger, a Balaton, Tihany, Balatonfüred és Keszthely, valamint Debrecen, a Hortobágy és Győr szerepelt a kínálatban. A fényképek gyakran teljesen véletlenszerűen kerültek egymás mellé, a gyanútlan turista pedig kereshette a győri városháza közelében az igazi magyar pusztát. Ezekben az években a vidéki kirándulások még szinte kizárólag szervezeten, buszokkal, vagy vezetett autós túrákon valósulhattak meg. A korabeli útviszonyok ismeretében felvetődik a kérdés, hogy vajon mennyi időt tölthettek egy-egy vidéki

⁴ Tanulmányomban az IBUSZ által főleg nyugati turisták számára készített prospektusokban, szórólapokban, kiadványokban Magyarországról megjelenő képet vizsgálom, azok szövegei és képanyaga alapján. Kutatásaimat a Magyar Országos Levéltárban kezdtem, ám hamar kiderült, hogy az IBUSZ privatizálása során sajnos csak nagyon töredékes iratanyag került a levéltárba, így az Országos Széchenyi Könyvtár Plakát és Kisnyomtatványtárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében, valamint a Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar Idegenforgalmi Szakkönyvtárának gyűjteményében jártam sikerrel. Mivel a prospektusok, szórólapok és kis térképek nem egyenként vannak katalogizálva, illetve szerzőjük, sőt sokszor még a kiadás éve is ismeretlen, az aprónyomtatványok pontos hivatkozása gyakorlatilag lehetetlen.

helyszínen, és vajon mennyit láthatott valójában az utazó egy-egy fővárostól távolabbi város nevezetességeiből, pl. Debrecen és a Hortobágy esetében.

Az idegenforgalmi nevezetességek között a legfeltűnőbb Sztálinváros és látnivalóinak megjelenése. Több ilyen kiadvány átnézése után azt gondolom, hogy az ország egyetlen valódi szocialista új városa minden bizonnyal felsőbb utasításra került be a legfontosabb látnivalók közé. Minden prospektusban feltűnően tömören, mindössze egyetlen mondatban írják le, hogy a szocializmus felépítésének milyen jelentős mérföldköve a város felépítése, majd rögtön a római kori romok bemutatása következik, aztán az egynapos programtervek szerint máris továbbment a csoport Martonvásárra, majd Székesfehérvárra. A prospektusok szövege nem sokat árult el Sztálinvárosról, nem említették annak szocialista jellegét sem, csak mint „az új magyar ipari város – the new hungarian industrial town” jelenítődött meg. A város azonban az évtized közepén – miután átkeresztelték Dunaújvárosra – eltűnt a kínálatból, mintha soha nem is létezett volna.

Az időszak egyik különlegességét reklámozta az a szakmai túrákat ajánló kis prospektus, melyben orvosok, borászok, mezőgazdasági szakemberek, lótenyésztők számára szerveztek tematikus szakmai látnivalókkal fűszerezett üdüleket. Ebben a gondosan összeállított programban kórház, szanatórium és TSz-látogatások, állattartó telepek szerepeltek. Mai szemmel nézve furcsán hathat, hogy nyugati szakembereknek mutogatták az ottani színvonalhoz képest elmaradott infrastruktúrával felszerelt, bár világszínvonalú egészségügyi szolgáltatásokat és a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság eredményeit. Valószínűleg nem is arattak túl nagy sikert ezek a 8-10 napos tematikus utak, mivel a későbbiekben csak a lovas túrákba beépített lótenyésztési szakmai programok maradtak meg, ahol az állami gazdaságokként fennmaradt ménesek megtekintése és a lóvásárlási lehetőségek továbbra is vonzóak maradtak a nyugati látogatók számára.

1962-ben indította az IBUSZ az első lovastúrát (Kudar 1992), az ún. Country Cross-t, melynek során lóháton, a méntelepeken megszállva járták végig az ország egy-egy régióját a vendégek. A program a rendszerváltásig sikeres maradt, az érintetlen tájak, a gyönyörű lovak, a lovardák mellett található szállások és a lovaglások köré szervezett programok, látnivalók, pihenőnapok és egyéb szolgáltatások, mint például a csomagok és kísérő családtagok buszokkal való szállítása, exkluzív és nagyon sikeressé tették a programot. 1965-től szinte évről évre egyre színvonalasabb külön kiadványok hirdették az idillikus lovas túrákat, ahol a szalonnát sütögető külföldiekről készült képek egymás mellett szerepeltek a csárdákban kalocsai népviseletben halat sütő lányok, vagy a lovakat vezető csikósok romantikus fotóival.

A hatvanas évek második felében már nyilvánvalóak az idegenforgalom koncepcionális felfogásában és a politikai hozzáállásban bekövetkező változások. A prospektusok egyre színesebbek lettek, bővebb információval szolgáltak, fényképekkel, színvonalasabb grafikai háttérrel, jobb fordításokkal jelentek meg. Mindez tükrözi a turizmusból származó bevételek iránti igény fokozódását és az ország egyre nyitottabbá válását is. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy a turisták már egyre szabadabban, önállóbban is mozoghattak az országban: kevesebb a fehér folt az ország piktogramokkal megrajzolt térképein. Míg az évtized első felében

gyakoriak az országot csak az észak-nyugati és a középső régiókra redukáló csonka térképrajzok, addig ezeket lassan felváltják a színes grafikákkal, piktogramokkal díszített, egyre informatívabb, önálló utazásokhoz is alkalmas térképek.

Az önállóan, autóval érkezők tájékozódását szolgálták azok a kis könyvecskék is, amelyek fix útvonalon, de már kísérő nélkül vezették végig a nyugati turistát az országon, gyakran a Jugoszlávia vagy Románia felé haladó tranzitútvonalak mentén. A leghasznosabb információk, mint például benzinkutak, szervizek, IBUSZ-irodák, szállások, éttermek címei mellett megtalálhatók voltak az útba eső látnivalók leírásai, általános érdekességek és tudnivalók az országról, melyek az évtized vége felé egyre inkább átvették a fő információk helyét.

A hatvanas években indult el a lovas túrák mellett egy másik olyan program, mely az egész korszak magyarországi turizmusának vitathatatlanul sikeres „újítása” volt. Az idegenforgalmi világévben, 1967-ben szervezték meg az első ún. Gulyás-partyt (Kudar 1992), melyen a magyaros vacsora mellett zenés-táncos műsort is láthattak a vendégek, egy állandó házigazda konferálásával kísérve. A program a későbbi évtizedekben mindennapos ajánlattá nőtte ki magát, több verzióban és több helyszínen is működött.

A magyarországi idegenforgalom átalakulása az 1970-es években

A magyarországi idegenforgalom történetében az 1970-es évtizedet átmenetnek tekinthetjük az 1960-as évek még csekélyebb mértékű, állambiztonsági szempontból kontrollálható embertömege és az 1980-as évekre kiteljesedő szocialista tömegturizmus között. A Magyarországra beutazó idegenforgalom változása, alapvetően mennyiségi növekedése meghatározta a magyar állambiztonsági szerveknek a turizmus ellenőrzésére vonatkozó átalakuló érdekeit, szempontjait.

Az 1970-es évektől már megállíthatatlanul emelkedett a Magyarországra beutazó turisták száma, ezen belül is kiemelkedő volt az autóval rendelkező családok magánútjainak növekedése, ami alapvető és hosszú távú változásokat eredményezett a magyar idegenforgalom szempontjából. Az autóval érkező nyugati, vagy szocialista állampolgárok vagy kempingekben, vagy ismeretségeken keresztül szerzett magánszállásokon laktak a Balaton partján, mivel az üzemi és állami üdülők már nem tudták kielégíteni a rohamosan növekvő igényeket. A szolgáltatások és a közellátás hiányosságainak pótlására ebben az évtizedben engedélyezték széles körben a maszek zöldségek, cukrászdák, lángossütők működését, illetve kiterjesztették a már hosszabb múltra visszatekintő IBUSZ fizetővendég-szolgálatot (Rehák 2005), ami a kiadó szobák és házak kínálatát próbálta megszerezni, közvetíteni és természetesen ellenőrzés alatt tartani.

Az államosításokkal megteremtett monopolhelyzetben az 1960-as években gyakorlatilag csak az IBUSZ-on keresztül utazhatott nyugati turista Magyarországra. A vállalat az 1970-es években sorra nyitotta nyugat-európai képviselőit, itt, illetve a helyi, de az IBUSZ-szal partneri szerződéses viszonyban álló irodákban lehetett

lefoglalni a szállást, az utazást, a programokat, az utazási utalványokat, forintcsekket, sőt, az útlevel- és vízumkérelmeket is csak az IBUSZ-nál lehetett intézni.⁵

A magyar idegenforgalmi vállalat neve összeforrt minden turisztikai szolgáltatással, melyet monopolhelyzetük ellenére is folyamatosan reklámoztak a hazánkba látogatóknak, például a Ferihegyi repülőtéren az „IBUSZ Your host in Hungary” feliratú táblákkal. Az országba való belépéskor és a nyugatiak által kedvelt szállodákban csak az IBUSZ kiadványaival találkozhattak a vendégek; ezek legfontosabb mondanivalója pedig éppen az volt, hogy itt-tartózkodásuk minden részletét, bármilyen kívánságukat az IBUSZ munkatársai fogják megszervezni, hozzájuk forduljanak kéréseikkel a vendégek. Ez utóbbi jellegzetesség állambiztonsági nézőpontból is az idegenforgalom „kulcsintézményévé” tette az IBUSZ-t és a vele szerződésben álló szállodákat.

Ezt az évtizedet már jogosan nevezhetjük a magyar idegenforgalom aranykorának, bár ez a megállapítás természetesen a nyolcvanas évekre is igaz lehet. A nyugati turisták száma ezekben az években növekedett meg igazán, ekkor érte el először az 1 milliót, majd a 2 millió főt is. A balatoni szállodaépítések ugyan megtorpantak (Rehák 2009), de a meglévő kapacitások ekkor még elegendőnek bizonyultak, illetve a hiány lehetőséget teremtett a sajátosan magyar „Zimmer frei” intézménye, sőt kultusza kialakulásának.

Az ún. nemzetközi idegenforgalmi propaganda nálunk csak az 1970-es évek második felében kapott igazán lendületet. Mind a nyomtatott, mind a rövidfilmes kategóriában hatalmas összegeket költöttek reklámokra, aminek eredményeképpen az IBUSZ több évben is díjakat nyert filmjeivel a Karlovy Varyban megrendezett nemzetközi Idegenforgalmi Rövidfilmfesztiválon (Kudar 1992).

A hetvenes években különböző variációk jelentek meg a már az 1960-as években megismert „Gulyás-party-ra”, ezek aranykora azonban majd csak a '80-as évek lett. Az alapötlet nem változott, és egyre több prospektusba bekerült, nemcsak a pesti, hanem a balatoni programok között is megtaláljuk. Egy „Üdvözljük Budapesten!” című 1970-es, több nyugati és szocialista ország nyelvén is megjelent kiadványban röviden és tömören így írták le ezt az esti programot: „Vidám kirándulás a szabadba! Gulyásleves, nyáron sült szalonna és hurka, magyar borok ízlés szerint, cigányzene, néptánc, szórakozás!”

Az eredeti program továbbfejlesztései, variációi már az évtized elején megjelentek. Ilyen volt a Balatonnál a „Paprika-party”, ami csak abban különbözött a pesti verziótól, hogy a főétel a házi sült volt, házi pálinkával és borral, a szabadban való szalonnasütés pedig külön attrakcióvá nőtte ki magát, amihez cigányzene, tánc és csárdásverseny is kapcsolódott. A kort leginkább az ún. „Betyáren-party” fémjelzi, ami a hirdetés szövege szerint egy kalandos kirándulás volt a romantikus betyárvilágba,

⁵ A nyugati turisták számára az IBUSZ-on keresztül foglalható utak ügyintézéséről, az általános ügymenetről részletes képet kaphatunk a bécsi és a frankfurti IBUSZ-kirendeltség dolgozói által írt jelentéseket tartalmazó állambiztonsági dossziék irataiból: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTIL) 3.2.1. Bt-1013/1. és 2. „Rounder” dosszié; ÁBTIL 3.2.3. Mt-203 „Rounder” dosszié; ÁBTIL 3.2.1. Bt-235 „Sheperd” Ügy-dosszié; ÁBTIL 3.2.3. Mt-576 „Sheperd” dosszié

ahol a lovakon érkező betyárok „rabolják el” a nézőket, körítésként pedig magyar ételek, tánc, lovaglás és meglepetés várta a kedves vendégeket.⁶

Következő variáció volt a „Piroschka-party” a Piroska Csárdában, ahol köszöntésképpen paprika-koszorút kaptak a vendégek a nyakukba, reklámnak pedig elegendő volt annyi, hogy „hangulatos vendéglátás magyar módra!” Az eredetitől eléggé eltávolodott az utolsó két variáció, a „Holdfény-party”, ami zenés, borozós vitorlázást jelentett az éjszakai Balatonon, és a „Kinder-party”, ami pedig délutáni sütizéssel, kakaóval, szórakoztató műsorral fűszerezett gyerekzsúr volt a siófoki Európa és a füredi Annabella Hotel teraszán.

Ebben az évtizedben lendült fel a gyógyfürdőkre építő idegenforgalom is, aminek elősegítésére a fürdőket önálló prospektusban bemutató, gyógyhatásuk szerint csoportosító kiadványok is megjelentek. A hatvanas években is szerepeltek már az általános látnivalók és programok között, de nem kaptak akkora szerepet, nem jelentek meg olyan önálló üdülési lehetőségként, mint ahogy ez a hetvenes évektől kezdődően megfigyelhető. Mai szemmel nézve kissé furcsa, hogy a nyugati turisták számára is a felcsempézett fürdő-teknőket, műanyagcsövekkel behálózott helyiségeket, fehérköpenyes, fűzős-csizmás néniket mutattak a prospektusokban, a legáltalánosabb és leghívogatóbb kép azonban a hévízi fürdőépület és a világhírű tavirózsák voltak. Minden bizonnyal inkább a magyar gyógyvizek hatékonyságának a híre volt az, ami a prospektusok képeitől függetlenül sikeressé tette a gyógyturizmust, főleg a nyugat-német és osztrák turisták, sőt még politikusok, hírességek körében is.

A hatvanas évekhez képest ebben az évtizedben indultak próbálkozások egy egységes országimázs kialakítására a sokféle látnivaló, helyszín és program reklámozása helyett. Az előző évek képei, a kendős, népviseletbe öltözött, pirosposzsgás lányok, a csárdákban felszolgált gulyás és bor, a pusztán bemutatókat tartó csikósok, a lovas túrák és a balatoni lángosok, szüretke és hajókázások egyetlen nagy üzenetté álltak össze. Elegendő volt már csak egy-egy képet felvillantani ezek közül, az máris előhívta a többi is: egy kalocsai ruhát viselő lány egyet jelentett a pörkölttel és a magyar vendégszeretettel, egy csikós, vagy egy gémeskút a hortobágyi pusztá romántikus vadregényes világával.

A prospektusok címei is ezt az egységes, mindent magában foglaló magyar-üdülőnyaraló-mosolygós országot hirdették: „In Ungarn findet man alles!”, vagyis „Magyarországon mindent megtalál!” Az az országimázs, ami ma is jellemzi az ország turisztikai kínálatát és képét, illetve, ami máig él a nyugatiakban Magyarországról, ezekben az években alakult ki, illetve vésődött be meghatározóan úgy, hogy attól ma sem tudunk szabadulni. Ezekben az újabb típusú kiadványokban már nem földrajzi régióként, hanem a látnivalókat tematikusan csoportosítva találjuk meg az ország nevezetességeit, ami ugyan nagyon látványos és modern, de nem túl praktikus egy utazó számára.

Még a hetvenes években jelentek meg olyan új szolgáltatások, lehetőségek, mint például a nemzetközi kongresszusok, vásárok lebonyolítása, melyek között az elsőt

⁶ A Robog az úthenger című sorozat 2., Balatoni betyárok című részében is láthatunk egy hasonló jelenetet, illetve a nyugati turisták kirablását, majd a tolvaj leleplezését. Bednai Nándor: Robog az úthenger, 1977.

1974-ben rendezték meg Budapesten (Kudar 1992). Azonban ez a szegmens is csak a nyolcvanas évekre nőtte ki magát igazán, amikor a pesti szállodasor és a Novotel Hotel, valamint a Budapesti Kongresszusi Központ megépítésével a kapacitások és a szolgáltatások kibővültek.

Magyarországon az ország gazdasági irányítására jellemző tervgazdálkodás az idegenforgalomban is megnyilvánult, legfőképpen a valutabevételek folyamatos növelésére irányult. A turizmus szervezése állami monopólium, a nyaralás pedig a munkás törvényileg előírt joga és az állam elsődleges szükséglete volt: a kipihent és elégedett munkaerő sokkal jobban és eredményesebben termelt az üdülés után. A központilag elosztott üdülési helyek „kegyének gyakorlásával” ösztönözni, dicsérni lehetett a kiváló, legfőképpen pedig a rendszerhez kiemelkedően hű dolgozókat, munkatársakat.

Már az 1971-es Nemzetközi Vadászkiállítás előkészületei is fellendítették a nyugati országokból érkező turizmust, több új, magas színvonalú szállodát adtak át Budapesten és vidéken is. A turisztikai látnivalók és szolgáltatások körének kibővítésével a nyugati turisták buszai már nem csak a két fő terület, Budapest és a Balaton környékén bukkantak fel, hanem az ország vidéki területein is egyre gyakrabban lehetett találkozni akár nyugat-német turistacsoportokkal is – aminek állambiztonsági veszélyeire csak áttételesen utalt a követségi jelentés. A turizmus növelésének azonban gátat szabott a szezonálisan jelentkező tömegek ellátásának nehézsége, egyes szakértők felhívták a figyelmet arra, hogy az ország képtelen szezonálisan 6 millió turistánál többet kiszolgálni, a 10 milliós lakosság biztonságos ellátása mellett (Kudar 1992).

A kor politikai légkörében két ellentétes irányzat alakult ki az idegenforgalommal, annak fejlesztésével kapcsolatban (Rehák 2005). A reformot pártolók a devizabevételek folyamatos növelésének érdekében minden lehetséges eszköz alkalmazását elfogadhatónak tartották, míg a „dogmatikus baloldaliaknak” nevezhető csoport a bevétel-orientáltság, a fogyasztói szemlélet terjedésének veszélyeire hívta fel a figyelmet, sőt, a turizmusban az „imperialista bomlasztó ideológiák terjedési területét” is látta.

Az MSZMP PB 1972-ben, az új gazdasági mechanizmus visszafogása idején tárgyalta a kérdést: az ülés jegyzőkönyvéből kiderül,⁷ hogy a bevételek növeléséért minden eszközt bevetni kész véleménnyel szemben az az aggodalom állt, hogy az ország gazdasági egyensúlyát már nem feltétlenül javítaná, ha a többi szocialista ország állampolgára is az államilag támogatott árpolitika előnyeit élvezve vásárolna be és költené nálunk. Azt feltételezték, hogy az itt bevásároló, szocialista országból érkező nyaralón keresztül a baráti országok hiánygazdaságainak lyukait tömhetik be, ez a folyamat pedig már a mi államháztartásunkban és népgazdasági egyensúlyunkban okozhatott problémákat. A félelmeket igazolhatta volna ugyan a tendenciózusan növekvő mértékű idegenforgalom, azonban a beutazó nyugati és szocialista országok állampolgárainak fogyasztása valószínűleg sokkal több bevételt termelt, mint

⁷ MNL OL M KS 288. f. 5/584. ó. e. Idézi: Rehák, 2005: 312-313.

amennyivel a népgazdasági egyensúlyban feltételezett hiányként bevásárlásaik révén megjelentek.

Minden szezonban egyre nagyobb gondot okoztak az ellátási nehézségek is. A tervgazdálkodás, a tervszerű munkaerő-gazdálkodás nem tette lehetővé, hogy a szezonálisan jelentkező hatalmas keresletet és fogyasztói igényeket a kellő színvonalon elégítsék ki. Ez a probléma nemcsak az élelmiszer-ellátásban, a friss gyümölcs, zöldség, hús, továbbá nemcsak a szállások, szórakozóhelyek szűkösségében, hanem az infrastruktúra hiányos, a hatalmas nyári tömegekhez alkalmazkodni nehezen tudó szerkezetéből is fakadt. A legnagyobb problémát a motorizáció terjedésével a közutak zsúfoltsága, a kevés parkolóhely, valamint a szennyvízhálózat nem megfelelő kiépítettsége jelentette, de folyamatos feszültséget okozott a kenyér, és néhány más alapvető közszükségleti cikk hiánya, valamint az általános zsúfoltság a strandokon, mozikban, éttermekben és az utakon (Rehák 2005).

Településpolitika és idegenforgalom

Az idegenforgalom célterületei kiemelten fejlesztendő településeknek minősültek a Kádár-korszakban. Az országba érkező nyugati turisták és részben az ő igényeik kiszolgálása érdekében fejlesztett települések a helyi lakosság számára is vonzóak és szemléletformálók voltak, új fogyasztási minták megismerését és átvételét indukálták. A kiemelt turisztikai célpontok, Budapest és a Balaton, a településfejlesztés, a közterek rendezettsége, az infrastruktúra fejlesztése szempontjából is megkülönböztetett figyelmet kaptak, az országos átlagnál jobb színvonalú áru kínálat várta a turistákat. Mindez elsősorban a valutával fizető nyugati vendégeknek szólt, de nem feledkezhetünk meg ezeknek a „kirakat-helyeknek” a szerepéről, hatásáról a magyar fogyasztási szokások, az életmód megváltozásában sem (Horváth 2008).

A szocialista településfejlesztés egyik alapvető jellemzője volt, hogy minden, a települések életét szabályozó rendeletet központilag, a helyi természeti és társadalmi sajátosságok ismerete és figyelembe vétele nélkül hoztak meg, és azt az ország egész területére egységesen alkalmazták (Beluszky 294). Legtöbbször a megyei szintű döntések meghozatalánál sem a helyi adottságok figyelembe vétele volt az elsődleges, hanem az egyes települések, vagy ágazati vezetők érdekérvényesítő képessége, kapcsolati tőkéje volt döntő. Az intézkedések tendenciózusan a települések egyre magasabb fokú központosítására irányultak, így volt ez a balatoni települések tekintetében is, illetve gyakran okozott feszültséget a településfejlesztés különböző szintjei és a gazdasági ágak különböző érdekei közötti ellentét.

A Balaton körüli fejlesztések összehangolására már a két világháború között, 1931-ben hozták létre a Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottságot, melyet 1957-ben „csak” Balatoni Intéző Bizottság (BIB) néven élesztettek újjá (Illés 1981). Ekkor még elsősorban a belföldi turizmust, az államosított villákból, szállodákból kialakított szakszervezeti, üzemi, vállalati üdülőkkbe érkező munkások, állami alkalmazottak nyaralását és ellátását kellett megszerveznie, koordinálnia. A BIB újjáalakításakor még

Budapesten, majd 1974-től Balatonfüreden működött, tükrözve ekkor már egyfajta decentralizációs törekvést is.

A balatoni idegenforgalom szinte minden szféráját kormányrendeletek határozták meg, melyek közül a legfontosabbak az üdülőkörzet határait kijelölők voltak. Egyik első, a Balatont és környékét érintő, 1963-ban elfogadott településfejlesztési dokumentum⁸ a balatoni üdülőkörzethez tartozó településeket két csoportba, part menti és ún. háttértelepülésekre osztotta fel, mindezzel egyidejűleg megháromszorozta a körzethez tartozó területet is. Emögött az a koncepció húzódott meg, miszerint a közvetlenül a part mentén fekvő települések önállóan nem voltak képesek ellátni a szezonban megnövekedő forgalomból fakadó igényeket, sem az élelmiszerellátásban, sem pedig az intézményi, vagy a vonalas infrastruktúra tekintetében. A Balaton helyzetét mindvégig megnehezítette, hogy partja – jelenleg is – több megyéhez tartozik,⁹ ahol a központosított irányítás ellenére mégis egyre nehezebben sikerült összehangolni az infrastruktúra hálózatát, a közellátás egyenletes színvonalának megtervezését.

A korabeli területfejlesztési és településpolitika elvei – az elvek szintjén – legfőképpen a területi egyenlőtlenségek mérséklésére törekedtek, de a gyakorlat nem ezt mutatja. A települések helyzetét rögzítette, a torz struktúrát tovább deformálta az 1971-ben elfogadott Országos Településhálózat Fejlesztési Koncepció (OTK), ami gyakorlatilag az első egységes településhálózat fejlesztési koncepció, ami az 1007/1971 (III.16.) számú kormányrendeletként¹⁰ életbe lépett. Az 1971-es terv lényegében csak a városok fejlesztését irányozta elő, és a „kiemelt funkció nélküli település” fogalom bevezetésével rengeteg apró falut (a településállomány kb. 80%-át) zárt ki a minimális anyagi támogatás köréből (Enyedi 1980; Juhász 1988).

Az OTK egyetlen rövid bekezdésben foglalkozik külön az idegenforgalommal, illetve az üdülőkörzetekkel, mégpedig az országos településhálózat további fejlesztési irányelvei között, ez azonban csak intézményi infrastruktúra fejlesztésére tér ki: „*az idegenforgalmi jellegű központokban biztosítandók a helyi lakosság ellátásán túlmenően az idegenforgalmi és üdülő népesség ellátási igényeinek megfelelő szolgáltató intézmények és létesítmények.*”¹¹

Az ország településállományát kilenc kategóriába soroló koncepció név szerint rögzíti a felső- és középfokú központok pontos körét, meglepő azonban, hogy a Balaton környéki legnagyobb települések is csak alsóbb rendű besorolást kaptak, az üdülőkörzet kiemelt helyzete ellenére is. A tó körüli legmagasabb fokú város

⁸ 1023/1963. számú kormányhatározat, melyet az 1013/1979. (VI.20.) számú minisztertanácsi rendelet módosított. A tó körüli települések besorolását 1983-ban (4/1983. [III.3.] számú ÉVM határozat), majd 1985-ben (1005/1985. [I.21.] számú minisztertanácsi határozat) is módosították, nehezítve ezzel a hosszú távú fejlesztési tervek megvalósulási esélyeit.

⁹ A megyehatárok többször módosultak a Balaton körül, az Országos Településhálózatfejlesztési Koncepció (OTK) előkészítésekor, 1969-ben, csak Somogy és Veszprém megye határolta a Balatont, jelenleg pedig Somogy, Veszprém és Zala megye.

¹⁰ 1007/1971. (III.16.) számú kormányhatározat a településhálózat fejlesztésének koncepciójáról.

¹¹ 1007/1971. (III.16.) számú kormányhatározat a településhálózat fejlesztésének koncepciójáról. III.5.f. Pont

Kaposvár, ami felsőfokú központként is csak a harmadik szintre került.¹² A részleges felsőfokú központok közül egy sincs a Balaton környékén, a tó partján fekvő városok közül pedig csak Keszthely és Siófok kapott középfokú központi besorolást, illetve ebbe a kategóriába került Marcali is – ez az ötödik szint a kilenc osztatú kategóriarendszerben. A következő szintre, részleges középfokú központként sorolták be Balatonfüredet és Fonyódot,¹³ a többi település kategorizálása alapján pedig megerősítését láthatjuk mindannak, ami a koncepcióban kifejezésre jut: a településpolitika háttérében még mindig az ipartelepítés szempontjai domináltak, más gazdasági ágazatokkal, vagy akár társadalmi szempontokkal szemben.¹⁴

A központosítási törekvés és felülről irányított szemlélet tükröződik a települések funkciók alapján történő kategorizálásban is, amely a település különböző funkcióinak merev szétválasztásán alapult, az egyes szegmenseket ágazati-gazdaságtani kérdésekként kezelték. A konkrét települések infrastrukturális fejlesztéseit, intézményeik bezárását, vagy létesítését kizárólag a lakosság száma, a többi hasonló funkciójú intézménytől való távolsága határozta meg. A döntések nem vették figyelembe a helyi igényeket, sajátosságokat, így az idegenforgalom által támasztott egyedi helyzetet sem, ami sokszor eredményezett torz intézményrendszert, vagy infrastruktúra-hálózatot.

A magyarországi idegenforgalom jellemzői az 1980-as években

Az 1980-as évek az igazi tömegturizmus évtizede volt, ekkor már több millióan érkeztek a nyugati országokból is, Magyarország kifejezetten a turizmus célországává vált, a határátkelőhelyeken, vasútállomásokon, strandokon mindennaposak voltak a tumultuózus jelenetek a nyári hónapokban. Ezt az évtizedet az új ötletek, kezdeményezések, és az előző időszakok sikereinek továbbfejlesztése jellemezte. Kiemelkedtek ezek közül a konferencia-turizmus, a Tavasz Fesztivál, a Forma-1 és a BNV, valamint tovább élnek a már említett ötletek is, mint a „Gulyás-party”, virágzott a gyógyturizmus és a lovas túrák szervezése.

Magyarországra a legtöbb nyugati turista Ausztriából és az NSZK-ból érkezett, 1980-ra már megelőzte az osztrák turisták száma az NSZK-ból érkezőkét. 1978-ban lépte át a 100.000 főt a Magyarországra látogató NDK turisták száma, a teljes vizsgált időszakban a csehszlovák és a lengyel turisták száma után folyamatosan a harmadik helyen álló küldő idegenforgalmi ország az NDK volt. 1987-ben pedig már meghaladta az országba érkező turisták száma a lakosság számát - ebben a számban azonban benne van minden átutazó is, aki 24 óránál több időt töltött el Magyarországon.¹⁵

A nyolcvanas években találkozhatunk először olyan prospektussal, amely kizárólag a budapesti konferencia-szervezési lehetőségeket mutatta be német nyelven. Minden

¹² u.o. III.6.b. Pont

¹³ u.o. III.6.c. Pont

¹⁴ u.o. I. és II. Pont

¹⁵ Idegenforgalmi Statisztikai Évkönyv 1986. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1987.

nagy szálloda előadótermeinek férőhelye, technikai lehetőségei, fogadásokra alkalmas helyei, tolmácsfülkék, különtermek, szobák száma megtalálható volt ezekben, illetve rövid választék a konferenciák végén ajánlott programokból, mint például pesti városnézés, fürdők, opera, egynapos kirándulások a Duna-kanyarba, a Balatonhoz vagy a pusztára.

1981-től indult el a Budapesti Tavaszi Fesztivál sikertörténete, amely az Országos Idegenforgalmi Hivatal kezdeményezésére szerveződött meg először (Kudar 1992). A főszezont megelőzően, a március második felében szervezett kulturális programsorozat önálló prospektussal jelent meg, amelyben komplex szolgáltatásként szerepelt a szállás, a koncert, a kiállítás, a vacsora és a városnézés. A pesti szállodák kapacitásait feltöltendő, és a még futó színházi, operaházi évad műsoraira építő, alapvetően zenei rendezvényeket magában foglaló fesztivál mára a világ szinte minden táján ismert, így talán az egyetlen olyan idegenforgalmi rendezvény, amely még a rendszerváltás előtt vette kezdetét és máig sikeres.

Ebben az évtizedben teljesebben ki a Budapesti Nemzetközi Vásár is, ami ugyan nem a nyolcvanas évek kezdeményezése volt, de ezt az időszakot tekinthetjük a fénykorának. A vásár jogelődjét még a húszas években szervezték meg, a második világháború után pedig már 1947-től újjáélesztették. A nyolcvanas években a fokozódó nyugati gazdasági kapcsolatok nyomán virágzott az évente kétszer, ősszel és tavasszal is megrendezett esemény. A vásárra szintén „csomagban” kínálták a prospektusok az utazást, a szállást, illetve az étkezést.

A nyolcvanas években tovább élt a „Gulyás-party”, valamint legkülönbözőbb változatai, prosperált a balatoni lángosütők, maszek zöldségesek, csárdákban felszolgált zenés, paprikás vacsorák világa. Minden évben egyre szebb és vastagabb kiadvány hirdette a lovas túrákat a lovardák melletti szállásokkal, a lóvásárlási lehetőségekkel egybekötött 10-14 napos luxusutaknak valóban nagy sikere volt. Akiknek erre nem tellett, vagy nem erre vágytak, azok táncolták a csárdást, ették a gulyást, a rétest, itták hozzá a jó balatoni borokat.

Szintén a nyolcvanas évek újdonsága volt, hogy a Hungaroring megépítésével bekapcsolódtunk a Forma-1 autóversenyek sorozatába az ott szervezett Budapest Nagydíj futammal. Az ötlet Bernie Ecclestone-tól származott, aki 1983-ban kitalálta, hogy a vasfüggöny mögött is kellene szervezni egy futamot, és Budapestre gondolt. A pályát 1985-ben kezdték építeni, nyolc hónap alatt elkészült, és 1986 augusztusában már meg is rendezhették az első futamot, melyen 200 000 néző¹⁶ vett részt. A pálya ma is működik, és máig rendeznek itt Forma-1-es futamokat, az esemény vitathatatlanul sok turistát vonz még napjainkban is.

A nyolcvanas évek második felében nem tapasztalható változás a prospektusok stílusában, pedig erre a kor és a piaci verseny kezdeteinek megjelenése miatt szükség lett volna. Az évtized elején még modernnek tűnő, nagyméretű, színes fényképekkel, profi designnal készült kiadványok sem formájukban, sem tartalmukban nem tartottak lépést a kor igényeivel. Ami pár évvel korábban még újszerűnek számított, az egy

¹⁶ Sajnos eddigi kutatásaim során nem találtam arra vonatkozó adatot, hogy mennyi nyugati és mennyi szocialista állampolgár volt a nézők között.

olyan gyorsan változó területen, mint az idegenforgalom, nagyon hamar elavult lett. A hetvenes években összeálló egységes országimázs az egész magyar idegenforgalmi struktúrát működtető rendszerrel párhuzamosan kezdett széttöredezni, majd egészen szétesni.

A „magyar vircsaft” vége

Magyarországon az egyre szélesebb árubőség, a magánszektor fokozatos engedélyezése, a politikai légkör viszonylagos enyhülése mind-mind érzékelhető volt a testvérországok turistái számára is. A hazatérő nyaralók egy – kicsit – másképpen működő szocializmusról szerzett tapasztalataikkal gyakorlatilag a rendszert belülről bomlasztó, akár állambiztonsági veszélyt is jelentő, gyanús elemekké válhattak hazájukba visszaérkezve. A Balatonhoz turistaként érkező NDK-állampolgárok számára már az 1960-as években is egy szabadabb légkörű ország képét mutatta Magyarország saját lakóhelyükhöz képest, ami az évtizedek folyamán csak tovább fokozódott.

A kelet-német állampolgárok számára itt nem csak a finom őszibarackok és a divatos pulóverek jelentettek csábítást, hanem az évről-évre egyre több nyugat-német nyaraló is, akik még a magyaroknál is jóval divatosabb ruháikkal, autóikkal, vastag pénztárcájukkal a disszidálás lehetőségének gondolatát táplálták a kelet-németek fejében. Sok, a belső német határ, illetve a Berlini Fal által kettészakított család, rokon, vagy barát tartotta a kapcsolatot a balatoni nyaralásokon keresztül, illetve több, akár évtizedes barátsággá, vagy házassággá váló kapcsolat is kialakult az ártatlannak indult nyaralások közben.

A második gazdaság és a háztáji gazdaságok révén az idegenforgalom jelentős – és ekkor még biztos – mellékjövedelmeket jelentett a magyar lakosság számára is, nem is kellett feltétlenül valamilyen maszekolásba fogni, elég volt csak a fán termő barackot kitenni a ház elé, vagy kiadni az utcafronton lévő szobákat, vagy a kertet sátorhelynek. Mivel a magyar idegenforgalom – és a maszekok, a szállásadók, a vendéglátók, piacológok és az állami szektor számára is – a nyugati márka, a valuta volt a kívánatos, és mivel a nyugatiak szinte mindent megengedhettek maguknak, a keletiek pedig csak egyre szűkösebben tudtak kijönni az utazásokra engedélyezett napidíjakból, így például az NDK-ból érkezők egyre inkább „másodosztályú vendégeknek” érezték magukat – és ezt a magyar vendéglátók sajnos elég gyakran valóban éreztették is velük.¹⁷

Az idegenforgalomra is jellemző állami monopólium, a központi irányítás, miközben a kádári gulyáskommunizmus maszekolással, „fusizással”, háztájizással működtetett rendszere az állami redistribúció hiányai ellenére mindkét fél – a nyaralók és a nyaraltatók – megelégedésére élhetővé és működőképessé vált. Ennek a sajátos szimbiózisnak az eredményeképpen pedig igen jól megéltek a külföldieket nyaraltatók, és jól érezték magukat a nyaralók is. A Balaton környéki idegenforgalmi fejlesztések,

¹⁷ A problémát már az 1960-as évek játékfilmjei is ábrázolták, például Hintsch György: A veréb is madár című filmje 1968-ból.

üdülők, vendéglátó ipari egységek, üzletsorok építése pedig a helyi magyar lakosság életszínvonalát, illetve a Balatonra érkező magyar és külföldi nyaralók üdüléseinek minőségét egyaránt javították (Valuch 2006).

Ez a – magyar idegenforgalom számára is – paradicsominak nevezhető állapot egy euforikus hangulatú nyáron érte el tetőpontját, hogy aztán 1989 augusztusa és szeptembere eseményei után annál mélyebbre zuhanjon: szinte minden évben arról hallhatunk, bár visszatérnének újra a német turisták a Balatonhoz! A korszak „aranykorként” való definiálását alátámasztják azok az interjúk, visszaemlékezések is, melyeket a Balaton partján lakó, egykor nyaraltatásból élőkkel, az idegenforgalom állami vagy magán szektorában dolgozókkal készítették (Deme 2009). A házaikat, garázsokat, kerteket kiadó magyar családok, akiknek gyerekei gyakran a visszajáró németek gyerekeivel együtt nőttek fel, ma is úgy emlékeznek vissza arra az időszakra, mint egy régmúltba vesző aranykorra, amikor csak jöttek és jöttek a németek, miközben máig tovább él a legenda a legvidámabb barakkról.

Irodalom

- Beluszky Pál (2008): Településpolitika és településhálózat-fejlesztési koncepciók (1945-1990). In: Majtényi György, Szabó Csaba (Szerk.) Rendszerváltás és Kádár-korszak. ÁBTL, Kossuth Kiadó. Budapest.
- Deme János (2009): A korszak, a szezon és a fazon. Trabant de Lux az Aranyparton. Lettre International. Európai kulturális folyóirat. 2009/Ősz. 74. szám. pp.54-59.
- Enyedi György (1980): Falvaink sorsa. Magvető Kiadó. Budapest.
- Horváth Sándor (2008): Csudapest és a friziderszocializmus: a fogyasztás jelentései, a turizmus és a fogyasztáskritika az 1960-as években. Múltunk. 2008/3. pp. 60-83.
- Idegenforgalmi Statisztikai Évkönyv 1986. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1987.
- Illés István (1981): Tavunk, a Balaton. Natura Kiadó. Budapest.
- Juhász Pál (1988): A településfejlesztési koncepció és a faluosztályok elmélete. Tér és társadalom. 1988/2. pp.3-18.
- Krahulcsán Zsolt (2008): A nemzetközi kapcsolatok állambiztonsági szabályozása (1961-1965). Betekintő. Az ÁBTL internetes forrásközlő folyóirata. 2008/2. http://www.betekinto.hu/2008_2_krahulcsan 2014.01.25.
- Kudar Lajos (1992): Az IBUSZ története, 1902-1992. IBUSZ Igazgatóság. Budapest.
- Rehák Géza (2005): Idegenforgalom és politika a '70-es években. Sic Itur Ad Astra. 2005/1-2. pp. 311-327.
- Rehák Géza (2007): "Szállodaiparunk és idegenforgalmunk fejlesztése tárgyában soron kívül teendő intézkedések," avagy a Kádár-korszak turizmusának első lépései. Debreceni Szemle. 2007/3. pp. 331-347.
- Rehák Géza (2009): Magyarország idegenforgalmi politikája 1956-1965 (Különös tekintettel a szállodafejlesztésekre). Századok. 2009/1. pp. 201-230.
- Romsics Ignác (2005): Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó. Budapest.
- Tomka Béla (2009): Európa társadalomtörténete a 20. században. Osiris Kiadó. Budapest.
- Valuch Tibor (2006): Hétköznapi élet Kádár János korában. Corvina Kiadó. Budapest.